

TILAME

O`ZBEK TILINING TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Darsning maqsadi:

TILAME

- **1.Ta’limiy maqsad:** O‘quvchilarda modal so‘zlar yuzasidan bilim, malaka, ko‘nikma hosil qilish.
- **2.Tarbiyaviy maqsad:** O‘quvchilar milliy g’urur, insonparvarlik, vatanparvarlik hususiyatlarini shakllantirish.
- **3.Rivojlantiruvchi maqsad:** o‘quvchilarda mustaqil va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish

TILAME

Yangi mavzu bayoni

O'zbek tili turkiy tillar guruhiga
kiruvchi yirik tillardan biridir

O'zbek (turkiy) tilida
yozilgan dastlabki yozma
yodgorliklar VI–VII asrlarga
tegishli bo'lib, umumturk
adabiy tili sifatida
shakllandi.

O‘zbek adabiy tili taraqqiyotini davrlashtirish.

TILAME

- I. Eng qadimgi turkiy til (V asrgacha).
- II. Qadimgi turkiy adabiy til (V-X asrlar).
- III. Eski turkiy adabiy til (XI-XIII asrlar).
- IV. Eski o‘zbek adabiy tili (XIV-XIX asrning 1-yarmi).
- V. Yangi o‘zbek adabiy tili (XIX asrning 2-yarmi).
- VI. Hozirgi o‘zbek adabiy tili(XX asrdan boshlab).

Hozirgi o‘zbek adabiy tilining o‘rganilish tarixi va bosqichlari.

TIIAME

- I. XI-XIII asrlar (Qadimgi turkiy tilshunoslik).
- II. XV-XIX asrlar (Eski turkiy tilshunoslik).
- III. XX asrning boshidan XX asr 90-yilargacha (An'anaviy o‘zbek tilshunosligi).
- IV. XX asrning 90-yillaridan bugungi kungacha (Zamonaviy o‘zbek tilshunosligi).

Hozirgi turkiy tillarning shakllanish tarixini ko'pchilik olimlar bir necha davrlarga bo'ladilar.

TIIAME

Turkiy til davrlari	O`zbek tili bosqichlari	Davrlar
Oltoy davri	Qadimgi turkiy til	X asrgacha bo`lgan davr
Eng qadimgi turk davri	Eski turkiy til	X asrdan – XI-XII asrgacha
Qadimgi turk davri	Eski o`zbek adabiy tili	XI-XII asrdan – XX asr boshlarigacha
O`rta turk davri	Hozirgi o`zbek adabiy tili	XX asr boshidan hozirgi kungacha

TURKIY TIL DAVRIGA OID YOZMA MANBALAR

TIIAME

Urxun-enasoy (Kultigin va
Bilga xoqon) yodgorligi

Uyg'ur (qisman moniy)
yozuvlari

sug'd yozuvlari

TILAME

OLTOY TILI

MO'G'UL

TUNGUS-
MANJUR

Urxun-enasoy (Kultigin va Bilga xoqon) yodgorligi haqida

TIIAME

**Urxun-enasoy yozuvi haqidagi
dastlabki xabarni bergan
tadqiqotchilar**

- **Urxun-enasoy yodgorligini
topgan shaxs**

**Urxun-enasoy yodgorligidagi
sirli yozuvni o`qishga kirishgan
olimlar**

**Urxun-enasoy yodgorligidagi
yozuvlar sirini ochgan olim(lar)**

N.K. Vidzen, S.U. Remezov, I.
Tabbet-Stralenberg, D.G.
Messershmidt, M.A. Kastren

N.M. Yadrinsev (1889-yil,
Mongoliyaning Qoraqurum shahri
xarobalaridan)

V.V. Radlov, V. Tomsen, P.M.
Melioranskiy

- V. Tomsen, V.V.Radlov (10 ta harf) (1893-yil
15noyabr)

TILAME

Qadimgi turkiy tilga oid so`zlar

1.	<i>Budun</i>	<i>Xalq</i>	6.	<i>Ko`ch</i>	<i>Urug`, zot</i>
2.	<i>Bilik</i>	<i>Bilim</i>	7.	<i>O`kush</i>	<i>Ko`p,</i>
3.	<i>Ingek</i>	<i>Sigir</i>	8.	<i>O`z</i>	<i>Jon , vujud</i>
4.	<i>Yag`i</i>	<i>Yov , dushman</i>	9.	<i>Art</i>	<i>Tepa , dovon</i>
5.	<i>Batsiq</i>	<i>G`arb</i>	10.	<i>Erik</i>	<i>Mard , botir , erkin</i>

Qadimgi turkiy tilga oid matndan parchalar

1.	<i>Biz qo`rqmadimiz , sungusdimiz</i>	<i>Biz qo`rqmadik , jang qildik</i>
2.	<i>Neke qo`rqubmiz ?</i>	<i>Nimadan qo`rqamiz?</i>
3.	<i>Turk budun yoq bolmazun! Bodun bolsun!</i>	<i>Turk xalqi yo`q bo `Imasin! Xalq bo `lsin!</i>

TILAME

ZERIKMADINGIZMI?

ESKI TURKIY TIL

TILAME

Qoraxoniylar
davrining eng asosiy
adabiy va lingvistik
yodgorliklaridan biri
Mahmud
Koshg'ariyning
«**Devon-u lug'otit
turk**» nomli qomusiy
asaridir.

Qoraxoniylar
davrining ikkinchi
yirik yozma yodgorligi
— bu Yusuf Xos
Hojibning «**Qutadg'u
bilig**» («Baxt
keltiruvchi bilim»)
asaridir.

1.	<i>“Devon-u lug`otit turk” dan olingan parchalar</i>	
	<i>Erik erni yag‘lig’, ermagu bashi qanlig‘</i>	Tirishqoqning labi yog‘lig’, erinchoq, dangasaning boshi qonlik.
	<i>Emgak ekinda qolmas.</i>	Mehnat bekorga ketmaydi.
	<i>O‘kuz azaqi bo‘lg‘incha, buzag‘u bashi bo‘lsa yik</i>	Ho‘kizning oyog‘i bo‘lguncha, buzoqning boshi bo‘lgan yaxshiroq.
	<i>Uma kelsa, qut kelur</i>	Mehmon kelsa, baraka keladi
	<i>Erdamsizdan qut chertilur</i>	Dangasadan baxt ketadi
	<i>Kichikda qatig‘lansa, ulg‘azu sevnur</i>	Yoshlikda mashaqqat cheksa, ulg‘ayganda sevinadi
	<i>Erdam boshi til</i>	Odobning boshi til
2.	<i>“Qutadg‘u bilig” dan olingan parchalar</i>	
	<i>Qayu erda bo‘lsa uqush birla o‘g, Ani er atag‘il, necha o‘gsa o‘g. Uqush, o‘g, bilig kimda bo‘lsa tugal, Yavuz ersa kas te, kichik ersa — o‘g.</i>	Qaysi odamda zehn va aql bo‘lsa, Uni er atab, qancha bo‘lsa-da magta. Kishida aql, zehn, bilim mukammal bo‘lsa, Yomon bo‘lsa ham odam, kichik bo‘lsa ham ulug‘, katta de.
3.	<i>“Hibat ul-haqoyiq” dan olingan parchalar</i>	
	<i>Aya do‘st, biliklik yizin izlagil, Qali so‘zlasang so‘z, bilib so‘zlagil.</i>	Ey do‘st, bilimli kishi izidan yur, Agar so‘zlasang, o‘ylab so‘zlagin
	<i>Tiling bekta tutgil, tishing sinmasun, Qali chiqsa bekta, tishingni siyur.</i>	Tilingni tiy, tishing sinmasin Agar tiymasang, u tishingni sindiradi
	<i>Ko‘ni bo‘l, ko‘ni qil, atin ko‘ni, Ko‘ni teyu bilsin xaloyiq seni.</i>	To‘g‘ri bo‘l, to‘g‘ri ish qil, to‘g‘ri deb atal, Odamlar seni to‘g‘ri deb bilsin.

ESKI O`ZBEK TILI

TILAME

Qoraxoniylar davri adabiy tili o'zbek tilining shakllanishi uchun ham asos bo'ldi. Bu davrdagi ikki adabiy til an'anasi **sharqiy** (qorluq-uyg'ur) **adabiy tili** va **g'arbiy** (qipchoq-o'g'uz) **adabiy tili** o'zbek tilining shakllanishida xizmat qildi.

Sharqiy
(qarluq-
uyg'ur)
adabiy tili

G'arbiy
(qipchoq-
o'g'uz)
adabiy tili

O'zbek tili

Eski o'zbek tili XII—XIII asrdan to XX asrning boshlarigacha

bo'lgan o'zbek tili tarixini o'z ichiga oladi .

- O'zbek tilining takomillashuvida Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy singari o'nlab, yuzlab so'z ustalari xizmat qilgan bo'lsalar, Mavlono Alisher Navoiy uning obro'yini dunyoga tanitdi. Navoiy davri va Navoiygacha bo'lgan davrda o'zbek tili turk lafzi, turkiy til nomi bilan yuritilgan. XVI asrdan o'zbek urug'larining nomi butun xalqning nomiga aylanib ketdi. Shuningdek, o'zbek tili mo'g'llar bosqinidan so'ng shu yerga egalik qilgan Chig'atoy nomi bilan, rus bosqini davrida esa ruslar tomonidan sart tili nomi bilan ham yuritilgan. Eski turkiy tildan ajralib to hozirgi o'zbek tilining shakllanishigacha (XX asr boshlarigacha) bo'lgan o'zbek tili eski o'zbek tili deb nomlanadi.

HOZIRGI O`ZBEK ADABIY TILI

TIIAME

Eski o'zbek adabiy tili hozirgi o'zbek adabiy tilining vujudga kelishida muhim bosqich bo`ldi. XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab o'zbek adabiy tilining uslublari ham shakllana bordi, o'zbek milliy tilida me'yorlashish jarayoni barqarorlashish bosqichiga kirdi. Hozirgi **o'zbek adabiy tili** rivojlangan, ijtimoiy mavqeyi yuksalgan, sayqal topgan, fonetik va leksik-grammatik jihatdan me'yorlashgan milliy tildir.

